

In Memoriam

Marcel Van Spaandonck (1925-2008), de academicus

Als ik spreek over Marcel Van Spaandonck spreek ik over iemand die ik, met trots, mijn academische vriend kon noemen en die in velerlei opzichten ook mijn academische vader was. Ik was Marcel van Spaandoncks student, hij was de promotor van mijn doctoraat, en ik was ook zijn assistent en opvolger na zijn carrière.

Die carrière begon laat. Van Spaandonck begon pas te studeren na zijn dertigste en na een loopbaan in overheidsdienst in Belgisch-Congo. Hij brak echter snel door. Zijn doctoraat kwam er in sneltempo, en hij werd assistent aan de Rijksuniversiteit in 1962. Na een uitstap naar de VS kreeg hij in 1970 een leerstoel in Gent, en die behield hij tot zijn pensioen in 1990. Gegeven zijn late start was hij ruim 45 jaar oud toen hij professor werd, en we kijken dus terug op een relatief korte carrière.

Die carrière was bijzonder goed gevuld. Van bij de aanvang van zijn professorale loopbaan bracht Van Spaandonck vernieuwingen binnen in de Afrikanistiek. Het wetenschappelijke werk dat hij tot 1970 had gedaan was vrij klassiek en uitermate degelijk – we denken aan zijn “Practical and Systematical Swahili Bibliography” (1965) of zijn “Morfotonologische analyse in Bantutalen” (1967). Het eerste was een baanbrekende, volledige bibliografie over wat er tot dan toe over Swahili was verschenen aan wetenschappelijke studies. Tot de opkomst van het internet was deze bibliografie een standaard-instrument voor generaties Swahili-onderzoekers, en buiten enkele gepubliceerde aanvullingen bleef het tot op heden het enige werk in zijn soort. Het plaatste Van Spaandonck in de rij van huis-tuin-en-keuken namen in het Swahili-onderzoek. Van Spaandonck was in contact gekomen met Swahili tijdens de jaren in Kolwezi, waar hij onder andere een uitgave verzorgde van een toneelstuk getiteld “Tumbaku ya mu Mpua” en gespeeld in de lokale variant van het Swahili. Deze tekst, gepubliceerd in 1955, was één van de zeldzame stukjes documentatie van populair volkstheater in Katanga – iets wat later zeer uitvoerig werd behandeld in het werk van Johannes Fabian. Fabian schreef voor het huldeboek voor Van Spaandonck overigens een artikel dat de door Van Spaandonck geredigeerde tekst uitvoerig analyseerde. Deze pre-academische publicatie van Van Spaandonck toont overigens zijn levenslange belangstelling aan voor cultuuruitingen in het algemeen en theater in het bijzonder; we komen daar later nog kort op terug.

“Morfotonologische analyse in Bantutalen” was Van Spaandoncks Speciaal Doctoraat, afgelegd onder het promotorschap van Prof. Amaat Burssens. Het was een voor zijn tijd gedurfde studie, die taalregels aangaf via dewelke in Bantutalen toonpatronen tot stand komen. De studie was – typisch Gents, of Belgisch – een comparatief Bantuïstisch

onderzoek dat ‘morphotonemen’ poneerde als eenheden van analyse en beschrijving – een principe dat later werd getheoretiseerd als ‘suprasegmentele’ analyse van toon-talen. De studie had een ruime impact in middens van Afrikanist-taalkundigen, en Van Spaandonck publiceerde een aantal internationale artikelen die hierop verder bouwden. Na de publicatie van “Morfotonologische analyse” werd Van Spaandonck (op dat ogenblik Werkleider aan de RUG) gerecruteerd door de University of Texas at Austin, onder impuls van de daar werkzame (Belgische) grootheid Edgar Polomé. Polomé’s werk sloot sterk aan bij dat van Van Spaandonck; ook Polomé werkte op Swahili (hij publiceerde in 1967 een gezaghebbend handboek) en op historisch-comparatieve thema’s. In Austin kwam Van Spaandonck in contact met de transformationele en generatieve syntaxis van Chomsky – een theorie die op dat moment haar grote doorbraak beleefde en een schokgolf doorheen de taalkunde zond – en met de uitwerking van het transformationele paradigma, door Chomsky en Halle, op fonologie (“The Sound Pattern of English”, 1968). De intense intellectuele sfeer van de University of Texas, gekoppeld aan de broeierige en tumultueuze periode van de Vietnam-oorlog, maakten grote indruk op Van Spaandonck. Zijn academische prestaties waren er zeer naar behoren, en na een jaar werd hem een vaste baan aangeboden. Er kwam op dat moment evenwel een plaats vrij aan de RUG, en Van Spaandonck opteerde voor een loopbaan in zijn thuisland.

Na 1970 ging Van Spaandonck systematisch op zoek naar verruiming en verbreding van het veld, en in die zoektocht herschiep hij zichzelf van taalkundige tot wat men vandaag de dag als ‘cultural studies’ onderzoeker zou betitelen. De grote belangstelling die hij had voor het culturele veld werd nu een expliciet deel van zijn academische actieradius. Hij legde verbanden tussen Afrikaanse literatuur en laat-koloniale beeldvorming, wat aanleiding gaf tot een baanbrekende tentoonstelling over Afrikaanse literatuur en de demystificatie van Afrika; hij verzamelde literatuur over Afrika en doceerde erover; hij ontwikkelde een cursus over Afrikaans theater (een vak waarvan we de verre origines boven al herkenden, en dat veel succes had bij studenten); hij doopte zijn seminarie “Swahili en de Taalproblematiek van de Ontwikkelingsgebieden” en introduceerde zijn studenten tot de sociolinguïstiek. Hij stichtte tevens de Afrika Vereniging van de Rijksuniversiteit Gent (AVRUG), waarover straks meer, en via AVRUG ook het Centrum voor Mondiale Vorming. Die drang naar verruiming en verbreding leverde Van Spaandonck een groter publiek aan studenten op dan dat van de (kleine) Afrikanistiek. Het leverde hem de waardering op van collega’s ver buiten zijn oorspronkelijke vakgebied, samen met – onvermijdelijk – de ergernis van andere collega’s.

Naar het einde van zijn loopbaan toe werd Van Spaandonck decaan van de Faculteit Letteren en Wijsbegeerte. Ik was toen zijn assistent en kan getuigen: de energie die hij in dat decanaat investeerde was schrikwekkend. Hij was immers decaan ten tijde van een diepe materiële en morele crisis in de universiteit, en zag het als zijn opdracht de faculteit te hervormen en ervoor te zorgen dat het Spartaanse besparingsplan van de academische overheid de kwaliteit van het onderwijs en het onderzoek niet zou schaden. Dit waren zeer moeilijke jaren, maar zijn beleid en de menselijkheid waarmee hij het uitvoerde wekten de bewondering en de erkentelijkheid van de hele faculteit op. In de facultaire legende

leeft Van Spaandonck voort als een grote decaan, kordaat zowel als visionair, efficiënt en vaderlijk.

Hij was dit ook voor zijn studenten. En hij gaf zijn studenten twee belangrijke inzichten mee. Wanneer ik voor mezelf spreek zijn het twee uiterst normatieve inzichten geweest in mijn eigen intellectuele ontwikkeling en academische loopbaan. Ik overloop ze kort.

Een eerste inzicht was contextualisering. Zoals gezegd, Van Spaandonck neigde steeds naar verruiming en vernieuwing, en hij was dan ook degene die aan de studenten duidelijk maakte dat Afrika deel was van de wereld, van een hedendaagse wereld, en dat de studie van Afrika vooruit geholpen wordt wanneer we Afrika bekijken als deel van die wereld. De idee van mondiale vorming duikt hier op. Om een deel van de wereld te begrijpen, zo redeneerde Van Spaandonck, moest men de relaties tussen dat deel en andere delen snappen. Dus: om Afrika te begrijpen moest men ook weten hoe het zich verhiel en verhoudt tot Europa, hoe het in Europa werd gepercipieerd en (mis)begrepen, en hoe het daarop reageerde. Die relationele processen zijn algemeen, en ook in onze autochtone verhouding tot migranten duiken ze op. De tentoonstelling 'Culturen als Buren', die in de eerste helft van de jaren '80 Vlaanderen rondreisde, gaf aan deze idee gestalte. Van Spaandonck noemde het intellectuele programma dat hij hieruit distilleerde 'mondiale vorming'; vandaag zouden we eerder spreken over globalisatie en globalisatieprocessen, en laat ons hier opmerken dat Van Spaandonck zijn tijd ruim vooruit was.

Dit contextualiseren gold ook voor de wetenschap. Van Spaandonck was een voorvechter van interdisciplinariteit in een tijd waarin dit lang geen evidentie was. De oprichting van AVRUG in de eerste jaren van zijn professoraat was een expliciete uitnodiging tot dialoog tussen wetenschappers begaan met Afrika, ongeacht ze Afrikanist, geoloog, fysicus, geneeskundige of politiek wetenschapper waren. Onder de vlag van AVRUG kwamen talloze (toen nog) jonge wetenschappers samen vanuit een engagement voor Afrika, en ongehinderd door disciplinaire grenzen en orthodoxie. Samen gaven ze een merkwaardig tijdschrift uit: AVRUG Bulletin (later opgevolgd door Afrika Focus). AVRUG Bulletin is, vele jaren later, nog altijd leesbaar en relevant, en sommige van zijn nummers bevatten materiaal dat nooit eerder in het Nederlands beschikbaar was gemaakt. Het was een uniek intellectueel vehikel dat aansloeg bij studenten en aan dat studenten het inzicht gaf dat de studie van Afrika een zeer gedreven, veelzijdig en wijdvertakt geheel was. AVRUG Bulletin was, zoals alles hier, verruimend en verdiepend, probleemgericht en concreet.

Dit brengt me tot het tweede cruciale inzicht dat Van Spaandonck zijn studenten meegaf. Hij gaf ons een deontologie mee. We waren als student goed op de hoogte van zijn sociaal en politiek engagement. We kenden het Centrum voor Mondiale Vorming, wisten dat Van Spaandonck aan de basis lag van Foster Parents Belgium (later Plan International), en we wisten dat hij actief was in het socialisme en in de vrijzinnigheid. Doorheen dit alles, en doorheen zijn lessen, scheen één drijfveer door: om concreet, probleemgericht en geëngageerd bezig te zijn, om te trachten de wereld te verbeteren. Typen in dit opzicht is het volgende. Voor zijn lessen Swahili gebruikte Van Spaandonck niet, zoals gebruikelijk, een gortdroge grammatica en een wetenschappelijk leerboek,

maar een modern, communicatief boek getiteld ‘Kiswahili kwa Kitendo’ – “Swahili door het te doen”. Swahili was vooral iets praktisch, iets dat men moest leren om er iets mee aan te vangen. Wetenschap was nuttig als een instrument voor die grotere doeleinden, niet op en voor zichzelf. En men moest zich bekwamen in de wetenschap niet omwille van de intrinsieke waarde hiervan, maar omdat een betere wetenschapper ook een betere actor in veranderingsprocessen kan worden. Hij wreef ons telkens weer met de neus op de feiten: Afrika was in crisis, en die crisis zou niet vanzelf opgelost raken. Om tot een oplossing te komen was de grootst mogelijke inspanning vereist van het grootst mogelijke aantal best mogelijke mensen. De vraag die hij ons voortdurend suggereerde was: hoe ga jij daartoe bijdragen? Wat denk jij dat je hieraan kan bijbrengen? Onnodig te zeggen dat deze vraag ook vandaag nog van een oneindige relevantie is, en onmogelijk te dikwijls herhaald kan worden – en niet enkel in verband met Afrika.

Voor Van Spaandonck was Afrikastudie een ingang tot ruimere vraagstellingen en problemen, en de finaliteit van Afrikastudie was om, in dialoog met anderen, die vragen en problemen aan te pakken, met de handen uit de mouwen en zonder compromissen. Dit maakte hem als professor een man die inspireerde, stimuleerde, soms provoceerde, maar altijd het beluisteren waard was. Hij was een grote prof die ons leerde een zinnig Afrikanist te zijn. Ik ben trots en dankbaar dat ik in velerlei opzichten zijn rol heb overgenomen. Het is vanuit die positie dat ik zijn aanpak en boodschap nog steeds van het allergrootste belang vind, en actueler dan ooit. De wereld heeft nood aan de brede kijk en het engagement van intellectuelen zoals Van Spaandonck. Afscheid nemen van hem valt dan ook zwaar, al denk ik dat hijzelf hierom zou geknipoogd hebben, een vuist zou gemaakt hebben, en zou hebben gegromd “doe voort”.

Jan Blommaert

Vakgroep Afrikaanse Talen en Culturen, UGent

Finland Distinguished Professor, Linguistic Anthropology